

MOHL BÝT THEODOR MORETUS PREFEKTEM JEZUITSKÉ TISKÁRNY V PRAZE?

Monika Veverková

Jezuitská tiskárna v Praze působila v letech 1632 až 1773. Za 140 let její existence se v jejím čele vystříдалo velké množství správců, v jezuitské agendě nazývaných „praefectus typographiae“. Seznam prefektů pro tak dlouhé období zdaleka není úplný. Důvodem je absence „catalogi domestici“ pro kolej sv. Klimenta. To znamená, že chybí domácí seznamy členů řádu, u nichž byly podrobně zapsány svěřené řádové funkce jednotlivých členů koleje. Karel Chyba uvádí ve *Slovníku knihtiskařů* 20 jmen.¹ Roky jejich působení ve funkci prefekta Jezuitské tiskárny však málokdy navazují na sebe. První mezera nastává v letech 1649–1651, kdy byl dosavadní prefekt Jiří František Plachý odvolán do Nového Jičína. Po svém návratu do pražského Klementina roku 1652 se této funkce opět ujímá, pro daná léta však prefekta Jezuitské tiskárny neznáme.

Respektive není znám v české odborné literatuře. Profesor Hermann Hoffmann publikoval roku 1934 v časopise *Jahrbuch der Schlesische Gesellschaft für*

¹ Jiří Plachý st., řádovým jménem Ferus (1586–1655), Čech, provizor tiskárny 1632–1645?
Jiří František Plachý ml. (1606–1664), Čech, prefekt tiskárny 1645?–1649, 1652?–1655.
Friedrich Bridel (1619–1680), Čech, prefekt tiskárny 1656–1660.
Jan Jahoda (1623–1676), Čech, prefekt tiskárny 1662–1666.
Jiří Konstanc, též Constantin, Constanz, Konstantius (1607–1673), Čech, prefekt tiskárny 1667.
Jiří Eber (1634–1674), Čech, prefekt tiskárny 1669–1674.
Jindřich Chlumecký, prefekt tiskárny 1675–1679.
Jiří Castulus, též Kastulus, Kastel (1629–1699), Čech, prefekt tiskárny 1681–1686.
Adam Račín, též Raczin, Ratzin (1653–1710), Čech, prefekt tiskárny 1688–1707.
Jan Gall (1662–1722), Čech, prefekt tiskárny 1709–1722.
Ludvík Siebert (1674–1725), Čech, prefekt tiskárny 1723.
Vojtěch Pubetz (1677–1748), Čech, prefekt tiskárny 1724.
Jan Hanel, též Hannel (1672–1740), Čech, prefekt tiskárny 1725.
Jakub Rebitzer (1669–1732), Čech, prefekt tiskárny 1726–1732.
Jan Filler, též Füller (1690–1759), Čech, prefekt tiskárny 1732–1736.
František Ottoniel (?–1754), prefekt tiskárny 1737–1747.
Josef Pohl (1703–1778), Čech, prefekt tiskárny 1748–1758.
Matyáš Chmel, prefekt tiskárny 1759–1761.
Karel Roslaw, též Roslav, prefekt tiskárny 1762–1772.
Karel Zach, prefekt tiskárny 1773.
CHYBA, K. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. Praha: Strahovská knihovna, 1966–1977, s. 285.

vaterländische Cultur článku *Theodor Moretus S. J.: Professor der Theologie und Mathematik in Breslau*.² Zde je na straně 127 uvedeno: „Moretus ist im Herbst 1649 von St. Nikolaus nach St. Klemens in Prag versetzt worden, und zwar als Professor der Universität für Bibelwissenschaft und Mathematik; zugleich leitete er die Universitätsdruckerei. Im Herbst 1652 siedelte er nach Klattau über...“ Autor článku neuvádí žádný odkaz na prameny či literaturu. Co tedy vedlo H. Hoffmanna k tvrzení, že Theodor Moretus spravoval po roce 1649 Jezuitskou tiskárnu?

Theodor Moretus byl významný matematik a člen řádu Tovaryšstva Ježíšova, který prožil většinu svého života v české provincii. Matematiku přednášel mimo jiné na Pražské univerzitě na filozofické fakultě, která sídlila v koleji svatého Klimenta. Pocházel ze slavného knihtiskařského a nakladatelského rodu Plantin-Moretus, který působil v Antverpách od 16. do 19. století. A pro léta 1649–1651, kdy v Klementinu pobýval, není znám prefekt Jezuitské tiskárny. Tyto tři údaje si pravděpodobně H. Hoffmann spojil v domněnku, že funkci prefekta Jezuitské tiskárny musel zastávat právě Theodor Moretus.

Theodor Moretus se narodil 9. února 1602 v Antverpách. Jeho otec Peter Moretus byl kupec a brusič diamantů. Matka Henriette Plantin byla dcerou Christopha Plantina. Její sestru Martinu si vzal bratr Theodorova otce Jan Moretus a tak byl Balthasar I. Moretus, který vedl nakladatelství, Theodorovým bratrancem jak přes matku, tak přes otce. Theodor Moretus navštěvuje jezuitské gymnázium v Antverpách a ve svých šestnácti letech vstupuje do řádu Tovaryšstva Ježíšova. Po noviciátu v Mecheln studuje v letech 1620–1627 filozofii a teologii v Lovani. Zde navštěvuje přednášky matematika Georgia a S. Vincentio, který ho pak roku 1630 povolává jako svého pomocníka do Prahy, nikoliv však na pražskou univerzitu, ale na císařský dvůr. Po vpádu Sasů roku 1631 odchází Theodor Moretus z Prahy do Olomouce. Zde přednáší tři roky filozofii a publikuje své první práce. Po návratu do Prahy působí na Pražské univerzitě již jako profesor matematiky a vydává matematické disertace. Obsazení Prahy Švédy roku 1639 vyhání opět Moreta z Prahy. Tentokrát vyučuje ve Znojmě, v Jihlavě a v Břežnici působí jako kazatel a misionář. Až roku 1646 se vrací do Prahy, nikoliv však do Klementina, nýbrž do domu profesů u Svatého Mikuláše na Malé Straně. Zde zažívá další nájezd Švédů. Na podzim roku 1649 přechází do Klementina a začíná opět vyučovat na univerzitě. Roku 1652 je přeložen do Klatov, aby převzal místo spirituála a dohlížel na stavbu koleje a chrámu. V roce 1656

² HOFFMANN, Hermann: Der Breslauer Mathematiker Theodor Moretus S. J. (1601–1667). In: *Jahrbuch der Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur*. 1934. S. 118–155.

trvale opouští Čechy, nikoliv však českou provincii Tovaryšstva Ježíšova. Působí ve Slezské Nise, v Hlohově a roku 1659 je povolán do Vratislavi. Zde zůstává až do své smrti 6. listopadu 1667.

Od mládí si Theodor Moretus vedl jakési vědecké deníky, do nichž si zapisoval různé problémy a jejich řešení, psal do nich koncepty některých svých prací a vkládal si do nich dopisy včetně konceptů odpovědí na ně. V Národní knihovně v Praze jsou dochovány tři jeho rukopisy výše zmíněného charakteru.³ Moretus publikoval přes dvacet děl, která lze rozdělit na dva okruhy – díla asketická a spisy vědecké, z tehdejšího pohledu matematické, dnes bychom řekli spíše fyzikální. Čtyři z Moretových děl měly být vydány v Praze. *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800* však eviduje pouze dvě, která byla publikována v Jezuitské tiskárně v letech 1641 a 1646.⁴ Ani jedno dílo tedy nebylo vytištěno v Jezuitské tiskárně v letech, kdy ji Moretus údajně měl spravovat.

Ostatně nakolik vydávali prefekti svá díla v jimi vedené tiskárně? Ve větší míře pouze první prefekt Jezuitské tiskárny Jiří Plachý, řádovým jménem Ferus, který byl ovšem s tímto předpokladem za prefekta tiskárny ustanoven. Byl plodným autorem a překladatelem náboženské literatury, která byla hlavním publikačním artiklem Jezuitské tiskárny.⁵ Dále byli zjištěni již jen dva prefekti, kteří vydali svá vlastní literární díla v Jezuitské tiskárně v době, kdy ji sami vedli.⁶

Jezuitská tiskárna byla důlnou institucionální v majetku koleje Svatého Klimenta Tovaryšstva Ježíšova. Nebývalo tedy zvykem uvádět do tisků jména prefektů, ale ani tiskařů (faktorů). V žádném z děl vydaných v letech 1649–1651 není uvedeno jméno prefekta ani faktora.⁷ Pouze u jednoho tisku je v impresu uveden písmolijec Jiří Šipař – „Typis Academicis et Schyparzianis“.⁸

³ Rukopisy pod signaturami: XIV G J, VI B 12 a, b.

⁴ MORETUS, Theodor: *Virgini Matri fonti sapiaetiae e terra in celos exilienti hoc de fontibus Problema mathematicum*. Praha: Jezuitská tiskárna, 1641; MORETUS, Theodor: *XII. Axiomata et conclusiones christianae philosophiae e quibus pendet Conclusio una principalis. Felicis aeternitatis*. Praha: Jezuitská tiskárna, 1646.

⁵ Knihopis eviduje 12 děl Jiřího Fera vydaných v letech, kdy vedl Jezuitskou tiskárnu.

⁶ BRIDEL, Friedrich: *Stül Páně...* Praha: Jezuitská tiskárna, 1660; KONSTANC, Jiří: *Brus jazyka Českého*. Praha: Jezuitská tiskárna, 1667.

⁷ Pouze v díle *Sedmeré starodávni officium* je předmluva signována „J.P.S.J.“, což by mohlo znamenat Jiří Plachý Societas Jesu. Jiří Plachý starší tou dobou již Jezuitskou tiskárnu nespravoval, pobýval v Březnici, odkud je dílo datováno.

⁸ V díle: CARAMUEL Y LOBKOWITZ, Juan: *Encyclopaedia concionatoria...* Praha: Jezuitská tiskárna, 1648–1649.

Ovlivňoval prefekt alespoň tematicky díla vydávaná pod jeho dozorem? Všechny knihy tištěné v Jezuitské tiskárně procházely řádovou a většinou i světskou cenzurou. Tiskárna pracovala především pro potřeby řádu, nebránila se však ani zakázkám zvenčí. V inkriminovaných dvou letech 1649–1651 vydala Jezuitská tiskárna v Praze 22 knih. Z toho 4 díla v českém jazyce, 2 v německém a 16 děl v latině. Poměrné rozložení na jednotlivá léta je: 1649 – 10 knih, 1650 – 4 knihy, 1651 – 8 knih. Obsahově se jedná o typickou produkci Jezuitské tiskárny. Zhruba polovinu tvoří aktuální tisky – disertace, pohřební kázání, divadelní hra a jedno dílo oslavující uchránění Starého města pražského před Švédy roku 1648. České a německé tisky jsou díla náboženská určená nejširší laické veřejnosti – modlitby, život sv. Rozálie a evangelia. Ze zbývajících latinských děl jmenujme lékařskou knihu proti moru, sbírku básní a všeobecnou encyklopedii Juana Caramuela z Lobkovic.⁹ Produkce Jezuitské tiskárny z let 1649–1651 nám tedy nepomohla potvrdit nebo vyvrátit domněnku H. Hofmanna, že prefektem byl Theodor Moretus.

Základním a ojedinelým pramenem pro počátky Jezuitské tiskárny v Praze je rukopis *Historia Typographiae Academiae Societatis Jesu*,¹⁰ jehož autorem je druhý prefekt tiskárny Jiří František Plachý. Rukopis popisuje vznik tiskárny a její vývoj zhruba do roku 1650. V závěru jsou uvedeni všichni zaměstnanci, kteří se v tiskárně do té doby vystřídali. Jedná se o faktora Zikmunda Lévu z Brožánek, jenž byl v tiskárně od jejího počátku a byl tedy s jejím fungováním velmi dobře obeznámen. Dále je uvedeno 13 učňů a sazečů. V roce pravděpodobného dopsaní rukopisu však již Jiří František Plachý prefektem nebyl, protože 8. března 1649 odchází do koleje v Novém Jičíně. Vrací se roku 1651 a znovu se na další 4 roky ujímá této funkce v Jezuitské tiskárně. Je možné, že by po dobu Plachého nepřítomnosti v Praze fungovala tiskárna bez prefekta, jen pod vedením zkušeného a dlouholetého faktora? Vzhledem k tomu, že v pozdějších letech bývali prefekti Jezuitské tiskárny do své funkce dosazováni i jen na rok či dva, je to spíše nepravděpodobné.

V Národním archivu ve fondu Vídeňská jesuitika (sig. JS IIIo 444) se nacházejí „Catalogi personarum Collegii Pragensis ad. S. Clementem“ na léta 1636, 1642, 1645, 1650, 1651, 1653 a 680. Není známo, zda se jedná o podklady či opisy ztracených domácích seznamů koleje u sv. Klimenta. Obsahují informace dosud nepublikované, přestože o jejich existenci povědomost v literatuře nechybí.

⁹ CARAMUEL Y LOBKOWITZ, Juan: *Encyclopaedia concionatoria...* Praha: Jezuitská tiskárna, 1648–1649.

¹⁰ Národní archiv JS LVII/2, fol. 1–24.

Soupisy na léta 1636, 1642 a 1645 jsou dost podrobné. U každého člena koleje je uvedeno jeho jméno, věk, sociální statut, kolik let je členem řádu, dosažené vzdělání, funkce momentálně vykonávané, akademické tituly a stupeň probace v řádu Tovaryšstva Ježíšova. Ve všech třech soupisech je uveden Jiří Ferus.¹¹ Funkce prefekta tiskárny mezi jeho funkcemi uvedena není. Stejně tak ovšem není uvedena funkce prefekta knihovny. Ani jedna z těchto funkcí však není uvedena u žádného jiného člena koleje. Pravděpodobně je autor soupisu nepovažoval v kontextu s jinými úřady Jiřího Fera za důležité. Roku 1645 je již na seznamu uveden i Jiří František Plachý a taktéž u něj není uvedeno, že by vedl tiskárnu.¹²

Katalogy na léta 1650, 1651, 1653 a 1680 jsou daleko stručnější. Uvádějí pouze jméno a právě zastávané funkce člena koleje. Úřad prefekta Jezuitské tiskárny v nich však není opomenut. V roce 1650 zastával tuto funkci Joannes Schwager, též „concionator ad S. Gallum et confesarius externorum“.¹³ V roce 1651 Georgius Molitor, dále „subregens“.¹⁴ Je zajímavé, že v soupise pro tento rok jsou uvedeni dva lidé stejného jména – rektor Jiří Molitoris¹⁵ a Jiří Molitor prefekt tiskárny. Pravděpodobně se jedná o dvě různé osoby, jinak by byly obě funkce uvedeny u jednoho jména.

Je třeba uvést též údaj z katalogu z roku 1653, který je již mimo inkriminované období, neboť prefektem tiskárny byl navrátilší se Jiří František Plachý, jak je uváděno v literatuře. Jako prefekt tiskárny je zde totiž uveden Georgius Constantius, ale jeho jméno je přeškrtnuto.¹⁶ Jméno Jiřího Františka Plachého se v seznamu vůbec nevyskytuje. Je informace o návratu Plachého do funkce prefekta tradovaná v literatuře mylná, nebo je chyba v soupise? Že úřad prefekta zastával J. F. Plachý v roce 1654, máme doloženo v prameni o zamýšleném pronájmu tiskárny v tomto roce.

Poslední katalog z roku 1680 uvádím pouze pro úplnost a proto, že jméno prefekta pro tento rok Jan Kořínek dosud nefigurovalo v žádném publikovaném přehledu prefektů Jezuitské tiskárny v Praze.¹⁷

¹¹ Národní archiv JS IIIo 444, fol. 1a, 9a, 19a.

¹² Národní archiv JS IIIo 444, fol. 20a.

¹³ Národní archiv JS IIIo 444, fol. 31a.

¹⁴ Národní archiv JS IIIo 444, fol. 34a.

¹⁵ Národní archiv JS IIIo 444, fol. 33a.

¹⁶ Národní archiv JS IIIo 444, fol. 35b; Jiří Konstanc vedl Jezuitskou tiskárnu znovu v roce 1667.

¹⁷ Národní archiv JS IIIo 444, fol. 37b; Jan Kořínek je autorem známého díla *Paměti Kutnohorské*.

A nyní se vraťme k původní otázce. Mohl být Theodor Moretus prefektem Jezuitské tiskárny v Praze? Pro léta 1650 a 1651 jsme tuto možnost vyloučili. Prefekta Jezuitské tiskárny na zbytek roku 1649, po odchodu Jiřího Františka Plachého do Nového Jičína, však neznáme. Já osobně se domnívám, že Theodor Moretus jím nebyl, nepodařilo se mi však nalézt žádné prameny, které by to dokazovaly.